

ERICA ILISEI

Universitatea din București,
Anul II, Filologie franceză-rusă
DOI: 10.62229/slv14/5

REPREZENTĂRI ALE ORIENTULUI ÎN POEMUL *PRIZONIERUL DIN CAUCAZ* DE A.S. PUȘKIN

REPRESENTATIONS OF THE ORIENT
IN A.S. PUSHKIN'S POEM "THE PRISONER OF THE CAUCASUS"

Abstract. This paper will analyze how A. S. Pushkin's 1822 poem *The Prisoner of the Caucasus* reflects an imperialist perspective through its romantic representations of the Orient (Caucasus). Pushkin's poem addresses an identity question centered on the opposition between the East (represented by the Caucasus) and the West (represented by the Russian Empire). We will undertake the analysis based on the concept of imaginative geography, as developed by Edward Said in his study, *Orientalism*. In his poem, Pushkin unflinchingly explores the theme of freedom in a plot based on the antithesis between civilization and nature, representative of Romantic ideology. Pushkin uses this artistic device to critically re-evaluate the romantic stereotype of freedom accessible to the individual through escape from society and a return to untouched nature. In the poem's epilogue, Pushkin unequivocally returns to an eighteenth-century Enlightenment worldview that glorifies civilization and the empire over nature and savagery. The Orient is represented in the poem to underscore two key points: the European, Western identity of Russian culture and the domination of the Russian Empire over the Caucasus.

Keywords: Romanticism; freedom; nature; civilization; Orient

Introducere

Odată cu secolul al XVIII-lea, Rusia a trecut printr-un proces intens de reconfigurare identitară. Reformele impuse de țarul Petru I au avut rolul de a moderniza țara și de a o apropia de modelul civilizațional al Occidentului. Afirmarea identității europene a fost dublată de o politică expansionistă care, la finalul secolului al XVIII-lea, sub domnia Ecaterinei a II-a, i-a conferit Imperiului Rus statutul de mare putere europeană și dominația în spațiul Europei de Est: războaiele duse împotriva Imperiului Otoman au dus la schimbarea raportului de forțe, statul rus reușind să-și impună influența în Crimeea. La începutul secolului al XIX-lea,

după victoria împotriva armatei lui Napoleon, Imperiului Rus și-a sporit imaginea de superputere europeană. Țarul Alexandru I a continuat politica expansionistă, încercând să lărgescă granițele Imperiului înspre sud, angajându-se într-un război de cucerire a Caucazului.

Literatura romantică de la începutul secolului al XIX-lea a condamnat civilizația pentru efectul corupător asupra individului, manifestând, în schimb, fascinație pentru primitivismul spațiilor exotice, în care apropierea față de natură îi permite individului explorarea idealurilor libertății, frumuseții sau iubirii.

Pornind de la contextul istoric și literar enunțat mai sus, în prezenta lucrare ne propunem să analizăm modul în care reprezentările romantice ale Orientului (Caucazului) în poemul *Prizonierul din Caucaz* (1822) de A.S. Pușkin reflectă o viziune imperialistă. Poemul pușkinian abordează o problemă identitară ce are în centrul de interes relația de opoziție dintre Orient (în ipostazele Caucazului) și Occident (poziție asimilată de Imperiul Rus). Vom întreprinde analiza bazându-ne pe conceptul de „geografie imaginativă”, dezvoltat de Edward Said în studiul său, *Orientalism* (1978). Pornind de la accepțiunea că există o relație strânsă între cunoaștere și putere, Said definește orientalismul drept modul paternalist în care Occidentul a creat și utilizat reprezentările culturale pentru a defini și domina Orientul. Astfel, reprezentările Orientului nu sunt simple descrieri care reflectă o realitate obiectivă, ci construcții culturale și politice care vorbesc despre relația de putere stabilită între Occident și Orient. Orientalismul nu este doar un set de idei, ci și un instrument de dominație imperialistă. Geografia imaginativă a Estului a servit pentru a legitima intervenția și controlul politic al regiunilor orientale de către puterile occidentale. Așadar, analiza ne permite să înțelegem mai bine nu doar viziunea lui Pușkin asupra spațiilor orientale din poemul menționat mai sus, ci și modul în care literatura poate reflecta și influența ideologiile imperiale.

Fascinația exoticii în ideologia romantică

Literatura romantică de la începutul secolului al XIX-lea a reflectat o profundă nemulțumire față de valorile și convențiile societății moderne, în special în contextul industrializării rapide. Scriitorii romantici au condamnat civilizația pentru că, în opinia lor, aceasta a corupt și înstrăinat omul de esența sa, reducându-l la un simplu angrenaj în mașinăria socială și economică. În acest sens, civilizația era percepută ca un mediu artificial, care reprima emoțiile, spontaneitatea și libertatea individuală, favorizând conformismul și alienarea. Această critică a civilizației a condus la o fascinație pentru primitivism și spațiile

exotice, care erau văzute ca o alternativă la modernitate. Primitivismul, în viziunea romanticilor, nu înseamnă doar o stare de sălbăticie sau o lipsă de dezvoltare tehnologică, ci reprezintă o întoarcere la valorile autentice, nealterate ale umanității, la o stare în care omul trăiește în armonie cu natura și își poate exprima sentimentele într-un mod autentic și neconstrâns.

În literatura romantică, natura joacă un rol central, fiind adesea văzută ca un refugiu din fața civilizației opresive. Spre deosebire de orașul aglomerat, natura este descrisă ca un spațiu nealterat, unde omul poate redescoperi libertatea de a trăi fără constrângeri sociale. Spațiile exotice, precum cele din Orient sau din regiunile sălbatice ale Europei, erau considerate locuri în care individul putea scăpa de rigorile societății civilizate și se putea elibera de constrângerile acesteia. De exemplu, în multe opere romantice, personajele evadează în natură pentru a-și găsi pacea interioară sau pentru a-și explora propriile emoții. Această retragere este văzută ca o formă de eliberare personală, în care individul poate accesa idealurile înalte, cum ar fi libertatea, frumusețea pură și iubirea sinceră. Prin contrastele puternice între oraș și peisajele naturale exotice, romanticii reușesc să contureze o critică a efectelor dezumanizate ale modernității.

Starea de natură și mitul bunului sălbatic

O înțelegere profundă a mesajului pe care Pușkin îl transmite în poemul *Prizonierul din Caucaz* necesită explorarea concepției filosofice a stării de natură și a mitului bunului sălbatic, dezvoltate de J.J. Rousseau în eseu *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni* (1755). Mitul bunului sălbatic prezintă o interpretare idealizată a omului în starea de natură. În acest eseu, Rousseau imaginează un sălbatic originar care trăiește în simplitate și armonie cu natura, guvernat de instincte naturale precum compasiunea și iubirea de sine fără rivalitate. Sălbaticul, liber de ambiție și de vicii, contrastează puternic cu omul civilizat, pe care traiul în societate îl corupe prin intermediul orgoliului, invidiei și dorinței de posesie. Cea mai importantă problemă identificată de Rousseau este inegalitatea socială, apărută odată cu instaurarea proprietății:

Primul om care, împrejmuid un teren, s-a încumetat să spună „acesta este al meu” și care a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă a fost adevăratul întemeietor al societății civile. De câte crime, războaie, omoruri, de câte mizerii și orori ar fi scutit omenirea cel care, scoțând țărâșii sau astupând șanțul, ar fi strigat semenilor săi: „Feriți-vă să-l ascultați pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că roadele sunt ale tuturor și că pământul nu este al nimănui!”. (Rousseau 1958: 118)

În viziunea lui Rousseau, societatea și civilizația modernă degradează virtuțile naturale ale omului, dar nu propun revenirea la starea primitivă. Deși acest ideal al bunului sălbatic a fost interpretat ca o nostalgie față de o epocă de aur, Rousseau subliniază mai degrabă necesitatea unei reforme a contractului social astfel încât acesta să promoveze egalitatea și dreptatea: „Soluția pentru starea de fapt pe care o propunea Rousseau nu era regresul într-o stare pre-civilizată, ci asanarea și rearanjarea ordinii sociale printr-un nou Contract” (Tudor 2016: 369). Astfel, mitul „bunului sălbatic” devine o ficțiune filosofică, prin care Rousseau critică ordinea socială existentă, fără a idealiza cu adevărat o întoarcere la viața sălbatică. Însă receptarea textului lui Rousseau în mediul intelectual rusesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a fost intermediată de ideologia romantismului, care promova întoarcerea la primitivism și condamna efectele corupătoare ale societății asupra individului.

În literatura romantică, ideea libertății personale este legată de spațiile naturale și exotice. În opoziție cu orașul modern, unde individul este prins în chingile birocrăției, responsabilităților și conformismului, spațiile sălbatice oferă eroilor posibilitatea de a-și explora fără restricții propria identitate și propriile emoții. Libertatea, în acest caz, nu este doar una fizică, cât și una emoțională și spirituală. Personajele romantice găsesc adesea în astfel de spații exotice locuri unde își pot manifesta pasiunile fără constrângeri. Fie că este vorba de iubire, revoltă împotriva autorității sau de o căutare a adevărului interior, aceste personaje se simt eliberate într-o natură care nu le judecă și care nu le impune limite. În multe opere romantice, iubirea și frumusețea sunt strâns legate de aceste spații exotice, fiind văzute ca idealuri inaccesibile în lumea civilizată.

Realitatea cotidiană era considerată sufocantă, caracterizată de convenții rigide, lipsă de spontaneitate și o predominanță a raționalității și ordinii. În contrast, exoticul și primitivismul oferea o evadare, o șansă de a accesa o altă lume, una care nu era limitată de constrângerile sociale și morale ale societății moderne. Acest exotism oferea o fereastră către o existență necontaminată de norme și tradiții occidentale.

Orientalismul și geografia imaginativă

În studiul *Orientalism*, Edward Said subliniază că această fascinație pentru exotic era, de fapt, o modalitate prin care Occidentul își construia o identitate distinctă în opoziție cu Orientul, un spațiu necunoscut și îndepărtat. Astfel, orientalismul este, așa cum îl definește Edward Said, „un stil de gândire bazat pe distincția

ontologică și epistemologică între «Orient» și (de cele mai multe ori) «Occident» (Said 2018: 31). „Distincția ontologică” se referă la diferențele percepute în ceea ce privește natura ființei, cât și trăsăturile generale ale existenței între Orient și Occident. Vestul este adesea perceput ca locul în care știința și tehnologia prosperă, în care progresul este măsurat prin inovații. Modernitatea este o altă însușire a Occidentului, care se adaptează facil la noile condiții și are o înclinație pentru noutate. Cu toate acestea, superioritatea este trăsătura centrală a percepției occidentale asupra propriei sale civilizații. În timp ce Vestul se consideră civilizată și avansată, Orientul este de multe ori asociat cu partea irațională a lumii, în care spiritualitatea și superstițiile guvernează sufletele oamenilor. În plus, spațiul răsăritean este văzut ca fiind înapoiat, locul care are nevoie să fie civilizată și guvernat, un spațiu exotic, primitiv, unde primează sălbăticia.

Distincția epistemologică se referă la modurile diferite prin care cunoașterea este construită și înțeleasă în Occident și Orient. Vestul este privit ca deținătorul unui mod de cunoaștere „valid și adevărat”, bazat pe știință și rațiune. În schimb, Orientul este perceput ca fiind deținătorul unei cunoașteri alternative, adesea considerată a fi inferioară.

Pentru o mai bună înțelegere a acestei dinamici, este important să definim geografia imaginativă. Din punctul de vedere al lui Said, ea se referă la modul în care locurile și regiunile sunt percepute și reprezentate nu în baza realității lor obiecte, ci prin prisma fanteziilor, prejudecăților și ideologiilor culturale și politice. Conceptul este esențial în înțelegerea modului în care Occidentul construiește și interpretează imaginea Orientului. Geografia imaginativă creează o diviziune între „noi” (Occidentul) și „ei” (Orientul). Deseori, Vestul este reprezentat ca fiind un loc al ordinii, bunăstării și progresului, în care se respectă regulile impuse, fie ele politice sau religioase. În schimb, Orientul este un loc lipsit de scrupule, sălbatic, ce are nevoie să fie învățat și condus de o instanță exterioară.

Poemele sudice

A.S. Pușkin a fost cel mai cunoscut și îndrăgit scriitor rus. Susținător al ideilor liberale și un critic al autocrației, Pușkin și-a exprimat dezacordul față de regimul autocratic țarist în mai multe poezii din tinerețe, dintre care cea mai cunoscută este *Libertate* (1817), care reflectă dorința de libertate și schimbare socială. În aceste versuri, Pușkin condamnă tirania conducătorilor care se consideră deasupra legii și pledează în schimb pentru emanciparea individului și eliberarea de sub dominația politică. Prin urmare, poezia a fost interpretată de autorități drept un

act de nesupunere față de puterea imperială, ceea ce a atras nemulțumirea țarului Alexandru I, iar Pușkin a fost exilat în Basarabia, sudul Imperiului Rus, o zonă îndepărtată de Moscova și Sankt-Petersburg, centrele politice și culturale ale vremii.

Exilul în sudul Imperiului a reprezentat nu doar o pedeapsă, ci și o experiență care avea să influențeze profund creația sa literară. Între 1820 și 1824, Pușkin a călătorit prin diverse regiuni ale Rusiei, precum Basarabia, Caucazul, Odessa și Crimeea. Aceste zone erau caracterizate de o atmosferă exotică și peisaje spectaculoase, foarte diferite de cele ale Rusiei centrale. Locuri cu o cultură și tradiții distincte, ele i-au oferit lui Pușkin o sursă de inepuizabilă inspirație pentru creația sa literară. Fascinat de exotismul acestor spații, de diversitatea etnică și de conflictele dintre comunitățile locale și armata imperială rusă, Pușkin și-a transpus experiențele în ciclul de poeme, intitulat generic *Poemele sudice*. Printre acestea se numără și creația studiată în această lucrare, *Prizonierul din Caucaz*. Poemele explorează tensiunile dintre civilizația rusă și Orientul necunoscut, adesea prin intermediul unor personaje care reflectă conflictele culturale și personale. *Poemele Sudice* sunt impregnate de romantism, atât prin peisajele lor sălbatice și exotice, cât și prin personajele pasionale și frământate de dorințe și conflicte interioare. Astfel, exilul poetului a fost o perioadă de mare importanță creativă, în care experiențele personale s-au împletit cu interesele artistice și politice, dând naștere unor texte definitorii pentru romantismul rus.

Romantism și orientalism în *Prizonierul din Caucaz*

Poemul *Prizonierul din Caucaz*, publicat în 1822, ilustrează experiența unui ofițer rus capturat de caucazieni. Poemul începe cu descrierea tânărului ofițer, deziluzionat de viața din Rusia. El alege să părăsească lumea civilizată și să plece în Caucaz în căutarea libertății. Apoi, ofițerul este capturat de un trib caucazian și se simte rupt de viața pe care a trăit-o anterior, căutând să înțeleagă noua realitate în care se află. Fiind captiv, o fată localnică din trib se îndrăgostește de el. Fascinată de frumusețea tânărului, îi mărturisește sentimentele de iubire pe care le nutrește pentru el. Din păcate, ofițerul nu îi poate răspunde cu aceleași sentimente, iar tânăra se sacrifică pentru a-l elibera pe ofițerul captiv, astfel încheindu-se povestea lor. În final, prizonierul se întoarce la lumea civilizată din care provine.

Poemul se deschide cu o dedicație pe care autorul o adresează lui N.N. Raevski, în care compară muntele Beștu din Caucaz cu Parnasul:

La ceas de tristă-nsingurare,
Îngândurata mea cântare
Mi-a amintit de Caucaz
Ce, cu-nnoratul Beștu, sihastru maiestos,
Domnind cu-a lui cinci piscuri pe satele de jos,
Îmi fuse mie-un nou Parnas. (Pușkin 1957: 118)

În mitologia greacă, Parnasul este muntele sacru al poeziei și artelor, iar utilizarea acestui simbol sugerează că triburile caucaziene și cultura lor sunt o sursă de inspirație și un loc de refugiu artistic pentru poet. În același timp, comparația sugerează că Pușkin recunoaște valoarea culturală a Caucazului, o valoare care transcende simplul exotism, devenind un spațiu al spiritului și creativității. Asocierea dintre muntele Beștu și Parnas plasează Caucazul într-o sferă de idealizare romantică, simbolizând o sursă de inspirație pură și un loc al evadării din lumea civilizată a capitalei.

Ofițerul rus din *Prizonierul din Caucaz* este o întruchipare a eroului romantic byronian, deziluzionat de civilizația occidentală a capitalei, receptată ca un mediu al imposturii în care valorile morale autentice nu își pot găsi locul. Aflat în căutarea libertății și a unui sens mai profund al vieții, eroul evadează din mediul corupt cu speranța că spațiul exotic și primitiv al Caucazului îi va putea îndeplini năzuințele:

În lumea largă întâlnise
Și prețul vieții-amăgitoare;
Aflase la amici trădare
Și în iubiri, absurde vise;
Sătul că-i jertfă-ntâmplătoare
Deșertăciunii mult scârbite,
A dușmăniei ipocrite
Sau a bârfelii-n gura mare,
Fugind de lume, firii frate,
Lăsând al țării-mume hat,
Zbură pe-un plai îndepărtat,
Visând senina libertate. (Pușkin 1957: 122)

Însă firul narativ al poemului complică, în mod paradoxal, planurile eroului romantic: deși acesta caută libertatea în Caucazul neîngrădit de convențiile sociale și legile civilizației, este capturat de munteni și înlănțuit. Situația absurdă în care se găsește îl forțează pe erou să renunțe la idealul său și să manifeste o atitudine de dezamăgire existențială:

S-a mântuit... nădejii, țel
Nici nu-i mai află-n lumea mare.
Și tu chiar, ultima-i visare,
Ești azi pierită pentru el.
E sclav! Pe-o piatră fruntea-nclină,
Cu-amurgul sumbru așteptând
S-apună-a vieții lui lumină,
Setos de umbra din mormânt. (Pușkin 1957: 122–123)

Experiența prizonieratului în mediul sălbatic în care spera să poată găsi înfăptuirea idealului libertății problematizează percepția lui asupra spațiului și a tribului de caucazieni.

Deziluzionat, eroul rămâne impasibil față de gesturile de iubire ale fetei cercheze care încearcă să-l readucă în simțiri:

Dar el, din tinereasca viață
Pierduse orișice dulceață;
Nici să răspundă nu putea,
Iubirii sincere, ce ea
Deschis i-o dăruia; sau poate,
De visul dragostei uitate,
Să-și amintească se temea. (Pușkin 1957: 125)

Nici atributele naturii maiestuoase nu sunt capabile să redeștepte vechiul entuziasm al căutărilor romantice:

Când, contopit cu surdul vuiet,
Vestea furtuna, lung, un tunet,
De câte ori, sus, peste sat
Stătea captivul, nemișcat! [...]
Dar sus pe munte, prizonierul,
El singur peste nori, cu cerul,
Așteaptă-a soarelui văpaie,
Că nu-l atinge nici furtună,
Nici trăsnet; și când el detună
Sub talpa lui, neputincios
L-ascultă, parcă, bucuros. (Pușkin 1957: 127)

Interesul romantic pentru culturile primitive se regăsește în poem în curiozitatea antropologică pe care ofițerul rus o manifestă față de cerchezi: „Lua seama rusul, mai ales,/La minunatul neam cherches./Vrea seama de munteni să-și deie:/De crezuri, datini, obicei” (Pușkin 1957: 127). În ciuda statutului său de prizonier, ofițerul îi privește pe cerchezi de pe poziția privilegiată a omului civilizată. După

cum afirmă Susan Layton, „etichetat drept «european» în raport cu caucazienii, captivul lui Pușkin din «lumea bună» reprezenta iluminismul înțeles ca o realizare occidentală la care clasele superioare ale societății ruse din secolul al XIX-lea căutau să participe” (Layton 2005: 89). Descrierile localnicilor, redade din perspectiva prizonierului rus, abundă în detalii și dovedesc o atenție specifică discursului științific: de la aspectul exterior la gesturi, mișcări și comportament, toate sunt înregistrate cu minuțiozitate de privirea scrutătoare a eroului. Atributele cerchezilor sunt circumscrise sălbăticiei, fiind în consonanță cu cadrul sălbatic, autentic și inaccesibil, adesea comparat cu o lume pierdută, neatinsă de influența occidentală:

Privea atent, mult timp ades,
Văzând cum agerul cerches
Lățos la cușmă-n burcă neagră,
Prin munte sau prin stepa largă,
Pe-oblânc plecat, își ține-n scară
Picioarul încordat, vioi
Și-n goană cu sirepul zboară
Și-a se deprinde la război. (Pușkin 1957: 128)

Tot din sfera sălbăticiei fac parte și curajul și impetuozitatea cerchezilor, dotați cu arsenalul necesar pentru a se arunca în luptă:

Cerchezul poartă arme-o droaie
Cu care-i mândru și se-alintă:
El are zale, tolbă, flintă
Iar spada i-e amic fidel
Și-n muncă și-n răgaz cu el.
Nimic nu-i e prea greu, nicicând
Nu zdrăngăne; pe jos, călare,
El tot același aer are,
Ne-nduplecat și neînfrânt. (Pușkin 1957: 128)

Descrierea localnicilor continuă cu detalii care îi prezintă ca fiind primitivi cu călătorii rătăciți, pe care îi ospătează și cărora le oferă adăpost:

Voioasa gazdă sare-n dată,
Întâmpinând pe musafir
Și într-o cană parfumată
Îi dă-nviorător cihir.
Sub burcă-n sacla fumegoasă,
Drumețul va dormi tihnit,
Plecând în zori dintr-astă casă
Ce-atât de bine l-a primit. (Pușkin 1957: 131)

Ospitalitatea contrastează puternic cu firea lor extatică, ce-i face dornici de jocuri în care își dau frâu liber instinctelor violente:

Ades lucesc cumplite spade
Și-n nebunescul chef voios,
Rostogolit vedeai pe jos
Și câte-un cap de sclav cum cade,
Ce-i bucura grozav pe prunci. (Pușkin 1957: 132)

Reacția ofițerului la spectacolul sângeros la care fusese martor aduce o nouă lumină în relația dintre civilizație și sălbăticie. El nu condamnă manifestările violente ale cerchezilor, căci ele îi trezesc amintirea petrecerilor și duelurilor la care el însuși lua parte:

Fără să-i pese, în duel
Sfidase-al armei plumb fierbinte
Poate, pe gânduri dus, și el
De-acele vremi și-aduce-aminte
Când de amici înconjurat,
Tot petrecea cu zarvă mare... (Pușkin 1957: 132)

După cum remarcă Susan Layton, atitudinea prizonierului față de violență fragilizează identitatea „civilizată”, întrucât instaurează un paralelism între „aspra simplitate” a jocurilor sângeroase ale cerchezilor și ritualul cultural al duelului din societatea rusă civilizată (Layton 2005: 95). Violența apropie cele două coduri culturale, al civilizației și al sălbăticiei. La fel cum violența duelului este justificată de institutele onoarei și curajului în societatea civilizată, atitudinea nepăsătoare a ofițerului este valorificată în ochii cerchezilor ca o dovadă de curaj, ceea ce îi face pe cei din urmă să se mândrească cu propria captură:

Cerchezii crunți, vădind mirare
De-acest curaj nepăsător,
Lui, anii tineri i-au scutit,
Dar între ei vorbeau șoptit,
Mândrindu-se cu prada lor. (Pușkin 1957: 133)

Tânăra cercheză este o figură eminamente romantică. Epitetele folosite în descrierea ei aparțin câmpului semantic al focului iubirii și pasiunii: „Privirea ta curată, arde/De bucurie și iubire”; „Arzând de dor și voluptate/Uitai de tot ce-i pe pământ” (Pușkin 1957: 133); „Tu să mă uiți! De-amorul tău/Înflăcărat, eu demn nu sunt”; „Frum’sețea, dulcile-ți priviri/Și-aș tău aprins, copilăresc/Sărut, și

vorbele-ți fierbinți” (Pușkin 1957: 135). Iubirea pasională a fetei este în acord cu idealul libertății, în numele căruia ea refuză orice compromis:

Știu soarta care-mi stă la pândă:
Și tatăl și-un crud frate-al meu
Ar vrea pe aur să mă vândă
Unui bărbat ce nu-l plac eu,
Dintr-un aul străin de noi;
Vreau să-i înduplec pe-amândoi,
De nu – pumnalul sau otravă. (Pușkin 1957: 134)

Ardoarea sentimentelor fetei contrastează cu „răceala tristei firi” a ofițerului, care nu este capabil să răspundă iubirii tinerei cercheze. Ofițerul nu este doar prizonierul tribului, ci și al propriilor sale dezamăgiri, care nu-i permit să se rupă de trecut. Spre deosebire de firea extatică a fetei, care trăiește cu intensitate fiecare clipă, ofițerul este cufundat pe tot parcursul poemului în propriile amintiri și gânduri. Cele două personaje reprezintă, în chip simbolic, antiteza stereotipă dintre Orientul sălbatic, pasional și fermecător (adesea feminizat) și Occidentul civilizată, rece și reflexiv. Profitând de absența războinicilor tribului, plecați la luptă, fata alege să-l elibereze pe prizonier, chiar cu prețul vieții, gest ce semnifică puritatea sentimentelor pentru persoana iubită. Sinuciderea tinerei desemnează fidelitatea acesteia pentru idealul libertății.

Relația eșuată a prizonierului cu tânăra cercheză reliefează dinamica interacțiunilor dintre cele două culturi. Pentru ofițerul rus, fata rămâne un simbol al frumuseții exotice și al primitivismului oriental, dar, în ciuda acestei fascinații, conexiunea dintre cei doi este imposibilă din cauza indisponibilității eroului de a forma o legătură autentică. Tot la nivel simbolic, întoarcerea ofițerului în armata rusă și moartea asumată a fetei evidențiază raportul de putere dintre cele două spații culturale: Imperiul Rus, reprezentant (cel puțin la nivel declarativ) al civilizației occidentale, își va manifesta dominația asupra Caucazului, ipostază a Orientului primitiv, dar fascinant.

În epilogul poemului, vocea auctorială readuce atenția asupra muzei artistice care, fascinată de frumusețea sălbatică și traiul simplu al locuitorilor de la hotarele Asiei, se înfățișează poetului cu „o crudă floare” smulsă „pentru-a ei cunună de prin Caucaz” și în veștmintele „bătăioaselor ginte” (Pușkin 1957: 146). Însă ea se află acum într-un spațiu pustiu, dovadă a efectelor devastatoare ale războiului asupra populației din Caucaz. Muza poetului rămâne păstrătoarea culturii orientale a Caucazului:

Pe lângă părăsite sate,
Prin stânci, stingheră pribegea
Iar când fecioare-nsingurate
Cântau vreun cântec ce-i plăcea,
Ea cu urechea mai trăgea. (Pușkin 1957: 146)

Mai departe, epilogul redă, în tradiția odei din secolul al XVIII-lea, faptele glorioase ale armatei imperiale care își afirmă dominația asupra Caucazului: „Peste Caucazul cel rebel,/Din înălțimi dădu năvală/Acvila noastră bicefală” (Pușkin 1957: 147). Poetul subliniază, printr-o enumerație sugestivă, ineficiența calităților de care dau dovadă războinicii cerchezi în fața puterii imperiale a armatei ruse:

Mândrii Caucazului feciori,
Luptând cumplit, pierit-ați voi!
Salvare tot nu v-a adus
Nici sângele vărsat de noi,
Nici scut, nici zale fermecate,
Nici munți și-ai voștri cai-eroi,
Nici asprul dor de libertate! (Pușkin 1957: 148)

Deși Pușkin explorează în poem fascinația romantică față de Orientul exotic și misterios, epilogul dezvăluie relațiile de putere ascunse în această atracție a civilizației occidentale față de spațiul și cultura Orientului.

Concluzii

În poemul *Prizonierul din Caucaz*, Pușkin investighează tema libertății într-un scenariu bazat pe antiteza dintre civilizație și natură (sălbăticie), reprezentativ pentru ideologia romantică: eroul acaparat de spleen nu mai poate suporta falsitatea și îngrădirile impuse de normele sociale și pornește în căutarea unei libertăți ideale, pe care crede că o va putea găsi în sânul naturii sălbatice a Caucazului. Percepția romantică a Orientului a luat naștere din înzestrarea acestui spațiu cu o serie de atribute specifice unei geografii imaginare, care l-a transformat într-un tărâm misterios al frumuseții și libertății, al senzualității și energiei vitale. Contrar așteptărilor sale, ofițerul rus este luat prizonier de tribul de cerchezi, fiind nevoit să trăiască experiența orientală într-o situație existențială opusă celei visate de el inițial. Acest artificiu artistic la care recurge Pușkin are rolul de a reevalua critic stereotipul romantic al libertății accesibile individului prin fuga

din societate și întoarcerea în sânul unei naturi nealterate de influența corupătoare a civilizației. Interacțiunea cu Orientul și tradițiile sale îi demonstrează eroului că nici în sălbăticia tribului de cerchezi nu există libertate: fata care se îndrăgostește de ofițer alege să se sinucidă în loc să se supună cerinței impuse de tatăl și fratele acesteia de a se căsători cu un bărbat ales de ei, dar pe care ea nu îl iubea. În finalul poemului, fata îl eliberează pe ofițer și acesta se întoarce în armata rusă, semn că experiența unui dialog cultural autentic a eșuat. În epilogul poemului, Pușkin revine la o viziune iluministă, specifică odei din secolul al XVIII-lea, care glorifică supremația civilizației și a imperiului asupra naturii și sălbăticiiei. Astfel, reprezentările Orientului în poemul *Prizonierul din Caucaz* au rolul de a accentua, pe de o parte, identitatea europeană, occidentală a culturii ruse și, pe de altă parte, dominația Imperiului Rus asupra Caucazului.

BIBLIOGRAFIE

- Layton, Susan, 2005, *Russian Literature and Empire. Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pușkin, A.S., 1957, „Prizonierul din Caucaz”, traducere de Miron Radu Paraschivescu, în *Poeme*, București: Cartea Rusă, 117–149.
- Rousseau, Jean Jacques, 1958, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, București: Editura Științifică.
- Said, Edward W., 2018, *Orientalism: concepții occidentale despre Orient*, traducere de Doina Lică și Ana Andreescu, București: Art.
- Tudor, Ciprian, 2016, „Ghiaurul, nobilul sălbatic, țiganul, între Byron, Rousseau și Pușkin: antropologia iluministă și prefața la un stereotip”, *Archaeus. Studies in the History of Religions*, vol. XX, 353–407. Disponibil online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=458771> (Accesat: 15 septembrie 2024).